

Witold Filipczak

Uniwersytet Łódzki / University of Lodz

 <https://orcid.org/0000-0001-5953-2480>

Działalność polityczna Antoniego Pułaskiego w czasach Rady Nieustającej (1776–1786)

Summary

The political activity of Antoni Pułaski during the Permanent Council (1776–1786)

Antoni Pułaski, the brother of the American Revolutionary War hero Kazimierz, is known to historians mostly because of his activity in the Bar and Targowica Confederations. The article examines his political activity during the Permanent Council. After returning to Poland in the autumn of 1775, Pułaski, initially cooperated with the royalist party. At the same time, he was on friendly terms with the Grand Crown Hetman Franciszek Ksawery Branicki, the important figure among magnates who opposed the king. Pułaski was elected three times (1778, 1784, 1786) as a deputy to the Sejm, but left a record in the parliamentary debates only in the first of these sessions. In the 1780–1781 term, he was a judge at the Crown Tribunal, although his activities at that time were negatively viewed by king Stanisław August and his adherents. Pułaski's political activity was primarily focused on sejmiks. In 1776, he headed the pre-Sejm sejmik held in Czersk (Mazovia). In subsequent years, he was active in Volhynia, during the sejmiks in Volodymyr-Volynskyy and Lutsk. In the 1780s, he gradually distanced himself from the court party and was increasingly cooperating with the magnate opponents. He played a particularly conspicuous role during the stormy Volhynia voivodeship sejmiks that preceded the 1786 Sejm.

Keywords: Antoni Pułaski, Poland in 18th century, Volhynia, Chernihiv Voivodeship, sejmiks

Streszczenie

Antoni Pułaski, brat Kazimierza – bojownika o niepodległość Stanów Zjednoczonych, jest znany historykom przede wszystkim ze względu na działalność w konfederacjach barskiej i targowickiej. Artykuł ten dotyczy jego aktywności politycznej w czasach rządów Rady Nieustającej. A. Pułaski po powrocie do Polski, który nastąpił jesienią 1775 r., związał się początkowo ze stronnictwem regalistycznym. Jednocześnie Pułaski utrzymywał przyjazne stosunki z hetmanem wielkim koronnym Franciszkiem Ksawerym Branickim, czołową postacią opozycji magnackiej. A. Pułaski trzy razy (1778, 1784, 1786) pełnił funkcję posła na sejm, lecz jedynie w 1778 r. wykazał się aktywnością w czasie obrad. W kadencji 1780–1781 był deputatem, czyli sędzią zasiadającym w Trybunale Koronnym, ale jego ówczesna działalność była negatywnie oceniana przez króla Stanisława Augusta i jego współpracowników. Aktywność polityczna Pułaskiego dotyczyła przede wszystkim sejmików. W 1776 r. kierował on obradami sejmiku przedsejmowego w Czersku na Mazowszu. W następnych latach działał na Wołyniu – na sejmikach we Włodzimierzu Wołyńskim i Łucku. W latach osiemdziesiątych XVIII w. Pułaski stopniowo oddalał się od stronnictwa dworskiego i coraz wyraźniej współpracował z opozycją magnacką. Szczególnie istotną rolę odegrał w czasie burzliwych sejmików województwa wołyńskiego przed sejmem z 1786 r.

Słowa kluczowe: Antoni Pułaski, Polska w XVIII w., Wołyń, województwo czernihowskie, sejniki

Postać Antoniego Pułaskiego, brata Kazimierza – bojownika o niepodległość Stanów Zjednoczonych¹, znana jest historykom przede wszystkim ze względu na dwa okresy jego działalności. Pierwszym były czasy konfederacji barskiej. Należał on wtedy, obok ojca Józefa oraz braci Franciszka Ksawerego i wspomnianego już Kazimierza, do wyróżniających się partyzantów konfederackich². Drugim wydarzeniem, przy omawianiu którego często pojawia się postać tytułowego bohatera, jest konfederacja targowicka. Na zjeździe w Łucku 9 lipca 1792 r. A. Pułaski został wybrany na marszałka konfederacji województwa wołyńskiego³. Po wyjeździe marszałka generalnego Stanisława Szczęsnego Potockiego do Petersburga 15 marca

¹ W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski. Życiorys*, Kraków 1931; J. Daszyńska, *Droga Pułaskiego do Savannah*, [w:] *Czas Ameryki. American Era. Księga ku czci Profesora dr hab. Krzysztofa Michałka*, red. H. Parafianowicz, Białystok 2011, s. 27–44.

² W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 3–8; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXIX, Wrocław 1986, s. 366; idem, *Pułaski Franciszek Ksawery*, [w:] *ibidem*, s. 371–374; idem, *Pułaski Józef*, [w:] *ibidem*, s. 383–385; idem, *Pułaski Kazimierz*, [w:] *ibidem*, s. 386–390.

³ D. Rolnik, *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792 – styczeń 1793)*, Katowice 2000, s. 71.

1793 r.⁴, w ordynacji grodzieńskiej z 26 marca tego roku na zastępcę marszałka wyznaczono Michała Walewskiego. Jednak eks-wojewody sieradzkiego nie było wówczas w Grodnie, więc zastępcą marszałka tymczasowo został A. Pułaski⁵. M. Walewski miał opory w sprawie objęcia funkcji i zgodził się jedynie zastępować nieobecnego Szczęsnego Potockiego od 17 maja, a do tego czasu kierownictwo konfederacji miało należeć do A. Pułaskiego⁶. Ostatecznie eks-wojewoda sieradzki, po objęciu funkcji 9 kwietnia, złożył ją i 20 kwietnia 1793 r. laska marszałkowska powróciła w ręce A. Pułaskiego⁷. Było to zgodne ze stanowiskiem rosyjskiego ambasadora Jakowa Sieversa, który zażądał od Generalności targowickiej takiej właśnie decyzji⁸.

Celem artykułu jest przedstawienie znacznie słabiej zbadanego okresu działalności publicznej A. Pułaskiego, mianowicie lat 1776–1786. Ramy chronologiczne tematu są wyznaczone przez powrót jesienią 1775 r. starosty czereszeńskiego z Rosji, gdzie A. Pułaski znalazł się jako konfederat barski wzięty do niewoli w 1769 r.⁹ Badany okres zamyka ostatni sejm przed Sejmem Wielkim, obradujący w październiku i listopadzie 1786 r., w którym tytułowy bohater artykułu uczestniczył jako poseł wołyński¹⁰.

Antoni Pułaski urodził się 9 marca 1747 r. Był synem Józefa i Marianny z Zielińskich, córki podczaszego łomżyńskiego Andrzeja¹¹. Początki jego działalności publicznej wiązały się z ziemią czerską na Mazowszu, gdzie 30 marca 1767 r. pełnił funkcję asesora na sejmiku elekcyjnym. W tym samym roku otrzymał po ojcu królewską wieś Czereszeńka na Podolu, dlatego też występował później w źródłach jako starosta czereszeński¹² lub czereszyński. Ważnym czynnikiem wpływającym na dalszą działalność publiczną A. Pułaskiego były okoliczności towarzyszące jego powrotowi z Rosji. Wysłany do Kazania, nie mogąc uzyskać zgody na powrót do kraju, starosta czereszeński zaciągnął się do wojska rosyjskiego (podobnie jak wielu jego współtowarzyszy) i uczestniczył w tłumieniu powstania Jemieljana Pugaczowa. W latach 1773–1774 walczył w obronie Oranienburga, a następnie brał udział w starciach w okolicach Kazania. W nagrodę za zasługi w tłumieniu buntu

⁴ W. Smoleński, *Konfederacja targowicka*, Kraków 1903, s. 421; Ł. Kądziała, *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*, Warszawa 1993, s. 75.

⁵ W. Stanek, *Konfederacje generalne koronne z XVIII wieku*, Toruń 1991, s. 93.

⁶ M. Kobierecki, *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność polityczna*, Łódź 2008, s. 200.

⁷ W. Stanek, *op. cit.*, s. 93; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 201.

⁸ A. Danilczyk, *Targowica czyli zdrada*, Warszawa 2016, s. 196.

⁹ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 366–367.

¹⁰ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 94, 137, 189.

¹¹ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 366; idem, *Pułaski Józef...*, s. 381.

¹² Idem, *Pułaski Antoni...*, s. 366.

uzyskał zgodę cesarzowej Katarzyny II na powrót do Polski oraz zdjęcie sekwestru z dóbr rodowych¹³. Podróż do kraju (do Warszawy przybył w listopadzie 1775 r.) A. Pułaski odbył w towarzystwie czołowych postaci opozycji magnackiej, hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego i starosty generalnego podolskiego Adama Kazimierza Czartoryskiego¹⁴. Branicki i Czartoryski udali się w czerwcu 1775 r. do Moskwy, gdzie ówczesnie przebywał dwór Katarzyny II, w celu wpłynięcia na zmianę polityki rosyjskiej wobec Rzeczypospolitej. Chodziło m.in. o podważenie pozycji ambasadora Ottona Magnusa von Stackelberga, który poparł Stanisława Augusta w konflikcie z opozycją magnacką¹⁵. Misja nie dała oczekiwanych przez malkontentów rezultatów, ale z punktu widzenia A. Pułaskiego była bardzo owocna, gdyż przyniosła mu bliską znajomość z hetmanem F.K. Branickim. Nie oznacza to jednak, że po powrocie do Polski starosta czereszeński znalazł się od razu w obozie politycznych przeciwników monarchy. A. Pułaski złożył, wymagany na mocy decyzji sejmu rozbiorowego, reces od konfederacji barskiej. Stanisław August spłacił część jego długów, a w styczniu 1776 r. nadał mu stopień pułkownika w wojsku litewskim¹⁶. Nie pozostało to bez wpływu na stosunek starosty czereszeńskiego do króla i jego polityki. Jak wykazała Ewa Zielińska, nietrafna jest przeprowadzona przez Jerzego Michalskiego identyfikacja A. Pułaskiego jako konfederata Pułaskiego („la confédéré Pulavski”) występującego w memoriale O.M. von Stackelberga przekazanym Katarzynie II zapewne w końcu lutego 1776 r.¹⁷ W piśmie tym ambasador za głównych przeciwników rosyjskiej polityki w Rzeczypospolitej, która opierała się na utworzonej w 1775 r. Radzie Nieustającej, uznał hetmanów F.K. Branickiego i Seweryna Rzewuskiego, marszałka wielkiego koronnego Stanisława Lubomirskiego, podczaszego koronnego Szczonego (Felixsa) Czackiego oraz wspomnianego konfederata Pułaskiego¹⁸. Stackelbergowi, jak stwierdziła E. Zielińska, chodziło o przebywającego w Ameryce K. Pułaskiego uznawanego za wroga Rosji i „królobójcę”¹⁹.

¹³ C. Nanke, *Szlachta wołyńska wobec konstytucji trzeciego maja*, Lwów 1907, s. 7; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367.

¹⁴ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367; E. Zielińska, *Wstęp*, [w:] *Entretiens du roi Stanislas-Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg (1776)*, oprac. eadem, Warszawa 2020, s. 24–25.

¹⁵ J. Michalski, *O zmianę rosyjskiego ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, R. CIX, nr 3, s. 151–152.

¹⁶ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367.

¹⁷ J. Michalski, *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 2, s. 100–101; E. Zielińska, *op. cit.*, s. 20–25.

¹⁸ J. Michalski, *Początki opozycyjnej...*, s. 100–101.

¹⁹ E. Zielińska, *op. cit.*, s. 24–25.

W lipcu 1776 r. odbyły się burzliwe sejmiki przedsejmowe, w czasie których wojska rosyjskie czynnie zwalczały działania przeciwników dworu, co doprowadziło nawet do ofiar śmiertelnych – złą sławą okryła się zwłaszcza interwencja Rosjan na sejmiku w Ciechanowie²⁰. W Czersku nie było tak gwałtownych wydarzeń. Obradami, zagajonymi przez podkomorzego Michała Karczewskiego, kierował jako marszałek komornik graniczny czerski Aleksy Antoni Jasiński. Mandaty poselskie uzyskali starosta czerski Franciszek Bieliński i A. Pułaski. Choć o wybór ubiegało się aż 10 kandydatów, posłów wyłoniono jednomyślnie²¹. Początkowo A. Pułaski wzbierał się przed przyjęciem mandatu, ale został skłoniony do jego akceptacji przez marszałka koła rycerskiego, przy powszechnej zgodzie sejmikujących²². Starosta czereszeński zapewne uczestniczył w obradach parlamentu, toczonych w Warszawie w atmosferze zamachu stanu, gdyż złożył akces do związanej w Radzie Nieustającej konfederacji sejmowej²³. Chociaż sejm działał przez ponad dwa miesiące (od 26 sierpnia do 31 października 1776 r.), w drukowanym diariuszu A. Pułaski się nie pojawił²⁴. Należy więc sądzić, że starosta czereszeński nie zabierał głosu w debacie sejmowej.

Za poglądem, że O.M. von Stackelberg nie uważał wówczas A. Pułaskiego za przeciwnika Rosji przemawia następujący fakt. W początkach 1778 r., kiedy brano pod uwagę możliwość wybuchu wojny rosyjsko-tureckiej, ambasador lansował pomysł zaciągnięcia w Polsce oddziału kawalerii i wzięcia go na żołd rosyjski. Stackelberg informował nawet Petersburg, że zapewnił sobie w tej sprawie poparcie niektórych eks-konfederatów barskich, m.in. A. Pułaskiego²⁵. W listopadzie 1778 r. starostę czereszeńskiego podobno namawiano do zawiązania proaustriackiej

²⁰ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 263; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1993, t. XXVIII, s. 130–131.

²¹ Laudum sejmiku w Czersku z 15 VII 1776, Biblioteka PAU i PAN w Krakowie [dalej: BPAU], rkps 8320, k. 440–441; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367; W. Filipczak, *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 1, s. 142.

²² Laudum sejmiku w Czersku z 15 VII 1776, BPAU, rkps 8320, k. 441; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367.

²³ Podpisy pod konfederacją sejmową z 1776 r., [w:] *Volumina Legum* [dalej: VL], t. VIII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 528; Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...* [dalej: *Mémoires du roi*], t. II, Leningrad 1924, s. 328; W. Stanek, *Konfederacja sejmowa z 1776...*, s. 138–145.

²⁴ *Dyaryusz seymu ordynaryjnego pod związkiem konfederacji generalney obojga narodow agitującego się*, wyd. A. Cieciszowski, Warszawa 1776.

²⁵ Z. Zielińska, *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001, s. 139.

konfederacji (w czasie wojny o sukcesję bawarską Rosja dyplomatycznie wsparła Prusy). A. Pułaski poinformował o tym Stanisława Augusta. O.M. von Stackelberg, któremu przekazano tę wiadomość, przesłał ją do Petersburga, choć potraktował te próby jako dyplomatyczny bluff²⁶.

W 1778 r. miało miejsce wydarzenie, które w istotny sposób wpłynęło na przebieg dalszej działalności politycznej starosty czereszeńskiego. Poślubił on Antoninę Orańską, córkę chorążego nowogrodzkiego (nowogrodzko-siewierskiego) Stanisława²⁷. A. Pułaski przeniósł swoją aktywność polityczną na Wołyń, gdzie zbierały się dwa sejmiki przedsejmowe: wołyński w Łucku i egzulancki województwa czernihowskiego we Włodzimierzu. Wołyńskie sejmiki elekcyjne i deputackie zbierały się w stolicach powiatów: Łucku, Włodzimierzu i Krzemieńcu (deputackie według zasady alternaty). We Włodzimierzu zbierały się także analogiczne zgromadzenia czernihowskie²⁸.

W przygotowanych w Gabinetcie Stanisława Augusta wykazach kandydatów do poselstwa w 1778 r. Pułaski (zapewne Antoni) pojawiał się jako pretendent do mandatu zarówno wołyńskiego, jak i czernihowskiego²⁹. Szczegółowe rozmowy dotyczące kandydatów promowanych do poselstwa prowadzono w czasie sejmików deputackich we Włodzimierzu, które zebrały się 15 lipca 1778 r. Według regalisty Kajetana Olizara, stolnika koronnego, miejscowi urzędnicy zadeklarowali, że posłami czernihowskimi zostaną starosta włodzimierski Stanisław Ledóchowski, wojewodzie [Kajetan] Miączyński, kasztelan czernihowski [Józef] Podhorodeński i A. Pułaski³⁰. Informacja ta znajduje potwierdzenie w późniejszym liście S. Czackiego do hetmana F.K. Branickiego³¹. Wymienione powyżej osoby rzeczywiście uzyskały mandaty poselskie na włodzimierskich obradach przedsejmowych 17 sierpnia 1778 r. Nie obyło się to jednak bez komplikacji. Regaliści, z kasztelanem Ludwikiem Podhorodeńskim na czele, zdecydowali się na „kradzież” sejmiku, aby nie dopuścić do udziału kandydatów opozycyjnych, których wspierał S. Czacki. Obrady rozpoczęto o godzinie czwartej nad ranem i nie trwały one nawet godziny.

²⁶ J. Michalski, *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 126.

²⁷ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367; idem, *Orański (Wojna-Orański) Stanisław*, [w:] *PSB*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 157.

²⁸ W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie sejmiki poselskie w 1786 roku*, „Res Historica” 2013, nr 36, s. 164.

²⁹ Akta sejmu 1778 r., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Zbiór Popielów [dalej: ZP], sygn. 112, k. 19. W wykazie kandydatów do poselstwa wołyńskiego (k. 20) pojawił się Kazimierz Pułaski, co jest oczywistą pomyłką. *Vide* też: idem, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 83–85.

³⁰ K. Olizar do króla, Włodzimierz 17 VII 1778, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie [dalej: BCz], rkps 679, s. 151–152; W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 83.

³¹ S. Czacki do F.K. Branickiego, Poryck 8 VIII 1778 (kopia), BCz, rkps 1192, s. 211.

Do ksiąg grodzkich włodzimierskich nie przyjęto manifestacji stronników podczaszego koronnego³². W takich okolicznościach A. Pułaski uzyskał w 1778 r. mandat czernihowski jako kandydat promowany przez regalistów. Starosta czereszeński miał niewątpliwie wpływ na kształt instrukcji poselskiej. W jej trzecim punkcie zobowiązano przedstawicieli województwa na sejmie do suplikowania, żeby uwolnić od rygoru wyroku sądu sejmowego K. Pułaskiego³³. Chodziło w wyrok z 1773 r., w którym skazywano starostę wareckiego na śmierć, a jego cały majątek przypaść miał skarbowi królewskiemu i delatorowi³⁴.

Do sprawy rehabilitacji K. Pułaskiego jego brat powrócił w czasie obrad sejmowych, które rozpoczęły się 5 października 1778 r. Na forum parlamentu sprawa stanęła 7 listopada, kiedy A. Pułaski wystąpił z jedyną mową w czasie tego sejm³⁵. Poseł czernihowski zgłosił projekt *Ubezpieczenie u. Kazimierza Pułaskiego*, który według jednego z diariuszy został wówczas odczytany³⁶. W swojej mowie, pełnej komplementów wobec Stanisława Augusta, starosta czereszeński powołał się na instrukcję poselską. Prosił o względy dla swojego brata, który wołałby ryzykować życie za ojczyznę, a nie bronić cudzej wolności. A. Pułaski apelował do izby poselskiej o poparcie projektu. Marszałka sejm³⁷ Ludwika Tyszkiewicza prosił o zwrócenie się w tej sprawie do króla³⁷. Apel starosty czereszeńskiego poparł podkomorzy i poseł krakowski M. Walewski. L. Tyszkiewicz zobowiązał się zaprezentować prośbę królowi i przedstawić odpowiedź monarchy w poniedziałek 9 listopada³⁸.

³² Kopia manifestu w Włodzimierzu spisane, 17 VIII 1778, AGAD, ZP, sygn. 125, k. 194–194v; S. Czacki do A. Młodziejowskiego, 19 VIII 1778 (kopia), BCz, rkps 1192, s. 216–217; W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 84.

³³ Instrukcja poselska województwa czernihowskiego z 1778 (streszczenie), BCz, rkps 721, s. 615.

³⁴ W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 330–335; W. Szczygielski, *Pułaski Kazimierz...*, s. 390–391.

³⁵ *Dyaryusz seymu walnego ordynaryjnego warszawskiego szescio niedzielnego roku [...] 1778 dnia 5 miesiąca października odprawującego się*, wyd. S. Sokołowski, Warszawa [1779], s. 257; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367; W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 319. W diariuszu drukowanym A. Pułaski jest odnotowany także: w wykazie posłów, w składzie deputacji kontrolującej Departament Wojskowy oraz jako wybrany na małopolskiej sesji prowincjonalnej sędzia sejmowy z województwa czernihowskiego (*Dyaryusz seymu walnego...*, s. 5, 17, 32).

³⁶ Diariusz sejm³⁷ ordynaryjnego przypadającego na rok 1778, BCz, rkps 2334, s. 70.

³⁷ A. Pułaski, *Mowa... 7 listopada roku 1778 miana*, [w:] *Zbior mow roznych w czasie seymu ostatniego szescio-niedzielnego roku 1778 mianych*, Wilno [1779]; W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 319. Szerszych treści, chyba na wyrost, dopatrywał się w tej mowie Andrzej Stroynowski (*Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005, s. 407, 422).

³⁸ *Dyaryusz seymu walnego...*, s. 257–258; W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 319.

Sprężyną tych działań była prawdopodobnie Marianna Pułaska, matka obu braci. W liście do Stanisława Augusta z 7 listopada powołała się na dawniej złożony memoriał, w odpowiedzi na który monarcha deklarował protekcję dla K. Pułaskiego. Pisała, że ze względu na stan zdrowia wysłała teraz w tej sprawie córkę. Deklarowała, że „uciśniony” wyrokiem syn jest wierny i życzliwy wobec monarchy³⁹. Król spotkał się A. Pułaskim i z jego siostrami 7 listopada 1778 r. Poseł czernihowski przedstawił Stanisławowi Augustowi prośbę matki. Reakcja monarchy była pozytywna, gdyż powiedział „dites à votre mère qu'elle cesse de pleurer, le temps du pardon est venu”⁴⁰. Król wyraził gotowość przebaczenia, choć odmienne stanowisko wobec powrotu „królobójcy” zajęli marszałek nadworny koronny Franciszek Rzewuski i ks. Stanisław Poniatowski, bratanek monarchy. Ważniejsze okazało się negatywne stanowisko O.M. von Stackelberga, który zagroził, że pojawienie się K. Pułaskiego w Polsce spowoduje wkroczenie 40 tys. rosyjskich żołnierzy⁴¹. Ambasador został też poinformowany o słowach wojewody kaliskiego Augusta Sułkowskiego skierowanych do A. Pułaskiego, że to król a nie Stackelberg sprzeciwił się ulaskawieniu brata. Rosyjski dyplomata spowodował wówczas, że 8 listopada pojawił się u niego A. Pułaski. Tym razem, wyjątkowo – jak stwierdził król, ambasador zachował się lojalnie wobec monarchy⁴². W obecności Stanisława Augusta poinformował starostę czereszeńskiego, że nie może zgodzić się na zwykle ulaskawienie brata, gdyż walczył on przeciwko Rosji. Poinformował też, że polecił, aby podskarbi wielki koronny Adam Poniński na ten temat rozmawiał z posłem czernihowskim. A. Pułaski wyjaśnił wówczas, że taka rozmowa nie miała miejsca. Starosta czereszeński miał uznać, że informacje A. Sułkowskiego były kłamstwem. Swoje prośby tłumaczył zaś żądaniem matki, która w innej sytuacji uznałaby go za wyrodnego syna⁴³. Dzień później, 9 listopada, Stackelberg poradził posłowi czernihowskiemu, żeby dowody niewinności brata zostały przesłane Radzie Nieustającej, która wyda wtedy list żelazny gwarantujący bezpieczeństwo w postępowaniu sądowym⁴⁴.

W czasie obrad parlamentu sprawa K. Pułaskiego powróciła na sesji 9 listopada 1778 r. Marszałek L. Tyszkiewicz poinformował izbę poselską o odpowiedzi króla na prośbę A. Pułaskiego wspartą przez ogół posłów. Zgodnie ze stanowiskiem

³⁹ Marianna Pułaska do króla, 7 XI 1778, AGAD, ZP, sygn. 112, k. 203–203v. Nie wiadomo, o której siostrze lub siostrach jest tu mowa. M. Pułaska miała bowiem pięć córek: W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 8–9.

⁴⁰ Entretiens du roi avec mr le comte de Stackelberg (z 7 XI 1778), BPAU, rkps 1649, k. 150; *Mémoires du roi*, t. II, s. 657.

⁴¹ Entretiens du roi... (z 7 XI 1778), BPAU, rkps 1649, k. 150; *Mémoires du roi*, t. II, s. 657–658; W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 319.

⁴² Entretiens du roi... (z 7 XI 1778), BPAU, rkps 1649, k. 150; *Mémoires du roi*, t. II, s. 658.

⁴³ Entretiens du roi... (z 7 XI 1778), BPAU, rkps 1649, k. 150; *Mémoires du roi*, t. II, s. 658.

⁴⁴ Entretiens du roi... (z 9 XI 1778), BPAU, rkps 1649, k. 150.

O.M. von Stackelberga, K. Pułaski powinien przesłać Radzie Nieustającej dowody na swoją obronę. Stanowić to miało podstawę do wydania listu żelaznego, aby mógł usprawiedliwić się w sądach sejmowych⁴⁵. Następnie odczytano, przygotowany w senacie, zgodny ze wzmiarkowanymi zasadami projekt pt. *Ubezpieczenie u. Kazimierza Pułaskiego usprawiedliwić się żądającego*, który został zgodnie przyjęty w izbie poselskiej⁴⁶.

Powyższa ustawa, uchwalona dzięki staraniom A. Pułaskiego, nie miała jednak praktycznych konsekwencji. K. Pułaski wprawdzie, spodziewając się takiej decyzji sejmu, 15 listopada 1778 r. poprosił George'a Washingtona o zwolnienie ze służby⁴⁷. Jednak w styczniu następnego roku wycofał wniosek o dymisję i został przeniesiony na front. W wyniku ran odniesionych w walkach pod Savannah zmarł 11 października 1779 r.⁴⁸

W 1779 r. A. Pułaski w bezprawny sposób wszedł w posiadanie Warki (w ziemi czerskiej), gdyż starostwo wareckie stanowiło od 1739 r. wspólne dożywocie jego matki Marianny i zmarłego w 1769 r. ojca Józefa Pułaskiego⁴⁹. Od tego czasu A. Pułaski często występował w źródłach jako starosta warecki.

Kolejny raz na arenie politycznej A. Pułaski pojawił się w 1780 r. w z związku z sejmikami deputackimi z 15 lipca. Stanisław August do funkcji sędziego trybunalskiego z województwa czernihowskiego promował Franciszka Radziwińskiego, którego wybór popierał stolnik koronny K. Olizar, przewidziany przez monarchę na przyszłego marszałka Trybunału Koronnego⁵⁰. W liście do chorążego czernihowskiego Franciszka Młockiego król wskazał jako potencjalnego kontrkandydata we Włodzimierzu Ignacego Krzuckiego, którego wyborowi był przeciwny⁵¹. Sytuacja rozwinęła się jednak w innym kierunku. Chorąży nowogrodzki S. Orański informował dwór, w liście z 10 lipca, że o funkcję deputata czernihowskiego usilnie starał się A. Pułaski. W tym celu pojechał do Warszawy, aby zabiegać o protekcję

⁴⁵ *Dyaryusz seymu walnego...*, s. 268–269; Diariusz sejmu ordynaryjnego 1778 roku w Warszawie, Lwiwska nacionalna naukowa biblioteka Ukrainy imeni Wasyla Stefanyka (Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника), fond 5, opys 1, rkps 1178, s. 337–338.

⁴⁶ *VL*, t. VIII, s. 581; *Dyaryusz seymu walnego...*, s. 269; Diariusz sejmu ordynaryjnego przypadającego na rok 1778, BCz, rkps 2334, s. 71.

⁴⁷ W. Konopczyński, *op. cit.*, s. 387–388.

⁴⁸ W. Szczygielski, *Pułaski Kazimierz...*, s. 393; J. Daszyńska, *op. cit.*, s. 42–43.

⁴⁹ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 370; K. Chłapowski, *Starostowie niegrodowi w Koronie 1565–1795 (materiały źródłowe)*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2017, s. 298.

⁵⁰ Król do K. Olizara, 24 V 1780 (minuta listu), BCz, rkps 681, s. 69; W. Filipczak, *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012, s. 53.

⁵¹ Kopia listu króla do F. Młockiego chorążego czernihowskiego, 24 V 1780, BCz, rkps 681, s. 73.

króla w tej sprawie. Autor listu był zdania, że nic nie przeszkodzi staroście czereszeńskiemu w uzyskaniu funkcji sędziowskiej. Wprawdzie ciążyły na nim kondemnaty, jednak Pułaski deklarował, że ureguluje pretensje związane z procesami⁵². Król 14 lipca pisał do F. Młockiego i przekazał mu zalecenia w sprawach sejmików poselskich dla kasztelana L. Podhorodeńskiego i starosty M. Ledóchowskiego⁵³. W świetle znanej mi korespondencji nie wiadomo, jak monarcha odniósł się do kandydatury A. Pułaskiego. Prawdopodobnie król nie zamierzał jej zwalczać.

Na sejmiku we Włodzimierzu 15 lipca 1780 r. A. Pułaski uzyskał funkcję deputata czernihowskiego⁵⁴. W połowie sierpnia w Warszawie wiedziano już o jego aspiracjach do łaski trybunalskiej. Stanisław August informował K. Olizara, że korniszy koronny Jan Kicki pisał do A. Pułaskiego, aby wyperswadować mu aspiracje do funkcji marszałka. Monarcha informował też, że obligował M. Walewskiego do działań w Piotrkowie, które miały usunąć stolnikowi koronnemu wszelkie trudności na drodze do łaski Trybunału⁵⁵. Król 12 sierpnia pisał do podkomorzego krakowskiego w tej sprawie, choć A. Pułaski w tym liście nie był wspomniany⁵⁶. Zanim jednak doszło do rozstrzygnięć w sprawie łaski trybunalskiej, 21 sierpnia 1780 r. we Włodzimierzu zebrał się czernihowski sejmik poselski. W tym miejscu należy wyjaśnić, że błędna jest informacja znajdująca się w biogramie A. Pułaskiego w *Polskim słowniku biograficznym*, jakoby w tym czasie został on marszałkiem wołyńskiego sejmiku przedsejmowego⁵⁷. Obradami poselskimi w Łucku 21 sierpnia kierował bowiem chorąży wołyński Antoni Sobolewski⁵⁸. W rzeczywistości starosta czereszeński przewodniczył sejmikowi przedsejmowemu województwa czernihowskiego. We Włodzimierzu, 21 sierpnia, obrady zagał kasztelan L. Podhorodeński, a wybór A. Pułaskiego na marszałka koła rycerskiego nastąpił jednomyślnie⁵⁹. Zgoda wśród sejmikujących nie trwała jednak długo. Dalszy przebieg zgromadzenia nie jest jasny, gdyż dysponujemy niezgodnymi relacjami dwóch stron, które znalazły

⁵² S. Orański do króla, Włodzimierz 10 VII 1780, BCz, rkps 673, s. 539.

⁵³ Król do F. Młockiego, 14 VII 1780, BCz, rkps 673, s. 541; król do L. Podhorodeńskiego, 14 VII 1780, BCz 683, s. 199.

⁵⁴ *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, cz. 5 (1751–1794)*, oprac. J. Ternes, Warszawa 2017, s. 238.

⁵⁵ Król do K. Olizara, 15 VIII 1780 (minuta listu), BCz, rkps 681, s. 129.

⁵⁶ Król do M. Walewskiego, 12 VIII 1780 (minuta listu), BCz, rkps 694, s. 37; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 53.

⁵⁷ W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367.

⁵⁸ Laudum i instrukcja poselska sejmiku w Łucku z 21–22 VIII 1780, AGAD, ZP, sygn. 125, k. 306v.

⁵⁹ Laudum sejmiku we Włodzimierzu z 21 VIII 1780, BCz, rkps 683, s. 195–196; Manifest z 21 VIII 1780, BCz, rkps 673, s. 547–548 (wypis z ksiąg grodzkich włodzimierskich).

się w konflikcie. Według laudum pierwszych trzech posłów (pisarz koronny Dominik Maniecki, chorąży włodzimierski Stanisław Cieszkowski i podczaszyc koronny Michał Czacki) wybrano zgodnie. Problem pojawił się przy obsadzie czwartego mandatu. Dwóch pretendentów, wojewodzie czernihowski Antoni Ledóchowski i staroście zwinogrodzki Aleksander Gurowski, zrezygnowało z ubiegania się o poselstwo. W rywalizacji pozostały jeszcze trzy osoby, więc przeprowadzono głosowanie. Według laudum zwyciężył je zdecydowanie regentowicz koronny Jan Malczewski, którego poparło 353 uczestników sejmiku. Mandatu nie zyskali chorąży czernihowski F. Młocki (12 głosów) i kasztelan czernihowski Podhorodeński (8 głosów)⁶⁰.

Inaczej przebieg obrad przedstawiała grupa regalistycznych urzędników z L. Podhorodeńskim na czele. Chorąży F. Młocki skarżył się na „przemoc” podczaszego koronnego S. Czackiego, który chciał przeforsować D. Manieckiego, „pod procesem będącego”, J. Malczewskiego (rzekomo nie miał on jeszcze wymaganego prawem wieku) i swojego syna, aby ten na sejmie wygłaszał mowy pisane przez ojca. Podpisani pod manifestem zaprotestowali, opuścili miejsce obrad i udali się do kancelarii grodzkiej⁶¹. Według kasztelana L. Podhorodeńskiego, „w kilku familiach złączeni” dla uzyskania większości głosów sprowadzili nieznaną w województwie szlachtę i chcieli za pomocą „tłumu” i „gwałtem” przeforsować swoich kandydatów. Po wyborze marszałka zamknięto drzwi kościoła, aby jednogłośnie ogłosić ich wybór⁶². Niezadowoleni z przebiegu sejmiku urzędnicy i obywatele ogłosili manifest, w którym powołano się na wyżej wymienione okoliczności, a także na niedopuszczanie do głosu osób, które chciały go zabrać. Manifestację podpisali m.in. kasztelan L. Podhorodeński, podkomorzy czernihowski Hieronim Gostyński, chorąży włodzimierski S. Cieszkowski, chorąży czernihowski F. Młocki i sędzia ziemski czernihowski Jan Chorzewski⁶³. Wśród protestujących był wybrany jednomyślnie na posła S. Cieszkowski, który recesował się od powierzonej mu funkcji. L. Podhorodeński, F. Młocki i S. Cieszkowski zgodnie domagali się wydania powtórnego uniwersału na sejmik poselski⁶⁴. W manifestcie i w pisanych bezpośrednio po sejmiku listach jego sygnatariuszy nie było skarg na postępowanie A. Pułaskiego jako marszałka sejmiku. Kasztelan L. Podhorodeński później nawet sugerował, że marszałek

⁶⁰ Laudum sejmiku we Włodzimierzu z 21 VIII 1780, BCz, rkps 683, s. 196–197.

⁶¹ F. Młocki do króla, Włodzimierz 21 VIII 1780, BCz, rkps 673, s. 545.

⁶² L. Podhorodeński do króla, [b.d.], BCz, rkps 683, s. 193.

⁶³ Manifest z 21 VIII 1780, BCz, rkps 673, s. 547–549.

⁶⁴ S. Cieszkowski do króla, [b.d.], BCz, rkps 655, s. 1325; L. Podhorodeński do króla, [b.d.], BCz, rkps 683, s. 193; F. Młocki do króla, Włodzimierz 21 VIII 1780, BCz, rkps 673, s. 545.

został niejako zmuszony do przygotowania laudum, gdyż dopóki tego nie uczynił nie chciano go wypuścić z kościoła⁶⁵. Dalsze wydarzenia jednak przeczą tej opinii. Wkrótce regaliści zaczęli zgłaszać zastrzeżenia do postępowania starosty czereszeńskiego. Dwa dni po sejmiku F. Młocki pisał do króla, że A. Pułaski wziął sobie za punkt honoru utrzymanie sejmiku i w tym celu pojechał do Warszawy. Chorąży czernihowski wątpił w lojalność starosty czereszeńskiego wobec króla. F. Młocki stwierdził, że Pułaski, choć był wtajemniczony w plany regalistów, sprzeciwił się ich postępowaniu⁶⁶. Stanisława Augusta jednak argumenty manifestantów nie przekonały. F. Młocki i kasztelan Podchoroński byli kandydatami osób, które podpisały manifest. Należy jednak zaznaczyć, że strażnik polny koronny Franciszek Czacki jeszcze w czerwcu 1780 r. został przez króla uznany za osobę sobie życzliwą. Monarcha nawet zalecał F. Młockiemu korzystać z jego pomocy w sprawach sejmikowych⁶⁷. Argumentem za legalnością wyboru posłów była niewątpliwie ogromna większość głosów, którą miał J. Malczewski (353) w stosunku do kandydatów popieranych przez manifestujących się regalistów (uzyskali w sumie poparcie 20 osób). Król postanowił, że należy uznać legalność sejmiku i nakazał S. Cieszkowskiemu uczynić ponowny akces do funkcji poselskiej⁶⁸.

W czasie, kiedy przesądzano losy czernihowskiego sejmiku poselskiego, rozstrzygała się także sprawa łaski trybunalskiej. Jak już pisałem, aspiracje do niej zgłaszał A. Pułaski. Stanisław August, aby promować na marszałka stolnika koronnego K. Olizara, deputata kijowskiego⁶⁹, wysłał do Lublina M. Walewskiego. Podkomorzy krakowski skutecznie wypełnił to zadanie, dzięki czemu stolnik koronny 1 września jednogłośnie otrzymał łaskę trybunalską. M. Walewski przekonał nawet starostę czereszeńskiego do poparcia kandydatury K. Olizara⁷⁰. W liście z 31 sierpnia A. Pułaski tłumaczył się królowi, że rywalizował z Olizarem ze względu na chęć wypełniania królewskich rozkazów. Kiedy jednak podkomorzy krakowski oświadczył mu wolę króla w tej sprawie, nie tylko zrezygnował z zabiegów o łaskę,

⁶⁵ L. Podchoroński do NN, [Karszów?] 30 VIII 1780, BCz, rkps 683, s. 202.

⁶⁶ F. Młocki do króla, Włodzimierz 23 VIII 1780, BCz, rkps 673, s. 551.

⁶⁷ Król do F. Młockiego, 15 VI 1780 (minuta listu), BCz, rkps 673, 15 VI 1780, s. 537.

⁶⁸ S. Cieszkowski do [A. Cieciszowskiego?], Ochnówka 13 IX 1780, BCz, rkps 655, s. 1327–1328.

⁶⁹ W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 84; *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 237.

⁷⁰ M. Walewski do króla, Piotrków 31 VIII 1780, BCz, rkps 694, s. 41; H. Żerek-Kleszcz, *Michał Walewski (podkomorzy krakowski i wojewoda sieradzki) i jego korespondencja z królem Stanisławem Augustem 1777–1787*, „Rocznik Łódzki” 2001, t. XLVIII, s. 55; M. Kobierecki, *op. cit.*, s. 189; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 53.

ale zaferował się pomóc K. Olizarowi⁷¹. Stanisław August 3 września dziękował deputatowi czernihowskiemu, że postąpił zgodnie z jego wolą. Wyrażał także nadzieję, że A. Pułaski będzie w Trybunale Koronnym działał jednomyślnie ze stolnikiem koronnym⁷². Dość szybko okazało się, że nadzieje monarchy były płonne. Już 13 września 1780 r. Zambrzycki, agent królewski w Trybunale piotrkowskim, informował dwór, że deputat czernihowski jest jedną z czołowych postaci w „sprzymierzeniu”, które wbrew marszałkowi próbowało kontrolować decyzje trybunalskie. Zambrzycki pisał do szefa Gabinetu królewskiego Adama Cieciszowskiego, aby ktoś „zreflektował” starostę wareckiego⁷³. Korupcja i pijaństwo stało się poważnym problemem osławionego Trybunału pod laską K. Olizara, a duży udział w tych ekscesach miał także deputat czernihowski⁷⁴. Zapewne A. Pułaski był jednym z sześciu deputatów należących niegdyś do konfederacji barskiej, którzy za pośrednictwem stolnika koronnego prosili, aby amnestię dotyczącą eks-konfederatów sejm rozciągnął także na ich ówczesną działalność⁷⁵.

Na przełomie 1780 i 1781 r. narzekanie na działalność Trybunału Koronnego stało się powszechne, a król nawet napisał w tej sprawie list do zasiadających w nim sędziów⁷⁶. K. Olizar latem 1781 r. zaliczał A. Pułaskiego do „związku” przeciwnych mu deputatów. Starosta warecki nie tylko czerpał z tego korzyści finansowe, ale „hukiem i groźbą” wpływał na postawę innych deputatów: lubelskiego Kajetana Skarszewskiego i chełmskiego Ignacego Szorca. Marszałek trybunalski wyjście z sytuacji widział w „wyciągnięciu” z Lublina liderów „przymierza”, m.in. A. Pułaskiego⁷⁷. Do deputata czernihowskiego dotarły najwyraźniej odgłosy negatywnych ocen jego działalności, gdyż w połowie września dość ogólnikowo tłumaczył się królowi⁷⁸. Można sądzić, że postawa A. Pułaskiego w Trybunale poważnie podważyła zaufanie monarchy do starosty wareckiego.

⁷¹ A. Pułaski do króla, Piotrków 31 VIII 1780, BCz, rkps 683, s. 753; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 54.

⁷² Król do A. Pułaskiego, 3 IX 1780 (minuta listu), BCz, rkps 683, s. 755.

⁷³ Zambrzycki do A. Cieciszowskiego, Piotrków 13 IX 1780, BCz, rkps 695, s. 163–164; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 54. W ordynacji Trybunału Koronnego A. Pułaski występował jako starosta warecki: *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 238.

⁷⁴ Zambrzycki do A. Cieciszowskiego, Piotrków, [b.d.], BCz, rkps 695, s. 177; W. Szczygielski, *Olizar Franciszek Kajetan*, [w:] *PSB*, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 813; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 54.

⁷⁵ K. Olizar do króla, Piotrków 16 X 1780, BCz, rkps 681, s. 193.

⁷⁶ W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 54–55.

⁷⁷ K. Olizar do [A. Cieciszowskiego], [Lublin] 5 VIII 1781, BCz, rkps 681, s. 399–400; *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 237.

⁷⁸ A. Pułaski do króla, Lublin 14 IX 1781, BCz, rkps 683, s. 761–762.

Należy zadać sobie pytanie, co spowodowało tak kontrowersyjne postępowanie deputata czernihowskiego w trakcie obrad Trybunału. Biorąc pod uwagę wątek korupcyjny, czynnikiem istotnym mogły być kłopoty finansowe A. Pułaskiego. W lipcu 1780 r. Augustyn Deboli, polski dyplomata w Petersburgu, pisał do A. Cieciszowskiego, że z powodu długów Pułaskiego zaciągniętych jeszcze w Kazaniu, jako zakładnik został tam zatrzymany przez wierzycieli Antoni Zabłocki, sekretarz poselstwa. Deboli apelował więc do Pułaskiego w sprawie spłaty długu⁷⁹. Sprawa ciągnęła się już od pewnego czasu, gdyż interweniowano w niej do zmarłego 15 maja 1780 r. sekretarza wielkiego koronnego Jacka Ogrodzkiego, poprzedniego szefa Gabinetu Stanisława Augusta⁸⁰. J. Ogrodzki sugerował, że jeśli bezskuteczna okaże się perswazja, a wierzyciele wytoczą Pułaskiemu proces sądowy, poprosi króla o rekomendację dla nich w odpowiedniej instancji sądowej⁸¹. Powyższa sprawa ciągnęła się jeszcze dość długo. Z listu A. Debolego do A. Cieciszowskiego z sierpnia 1781 r. wynika, że A. Zabłocki, więziony za długi Pułaskiego w Kazaniu, powrócił już do kraju⁸².

Kolejną sprawą rzutującą na finanse A. Pułaskiego był jego spór ze starostą włodzimierskim M. Ledóchowskim. Konflikt miał związek z kupnem dóbr po K. Pułaskim, które z tytułu kaduka otrzymał stolnik dobrzyński Jan Ośniałowski. Chodziło o rozliczenie sum (a właściwie weksli) wyłożonych przez starostę wareskiego, a niewydanych w całości przez M. Ledóchowskiego na dokonanie zakupu⁸³. Spór miał też kontekst polityczny. Król informował wcześniej A. Pułaskiego, że w sprawach województwa czernihowskiego będzie mu przekazywał polecenia za pośrednictwem starosty włodzimierskiego⁸⁴.

Pełnienie od września 1780 r. do grudnia 1781 r. funkcji deputata w Trybunale Koronnym nie oznaczało, że w tym czasie A. Pułaski zrezygnował z udziału w życiu sejmikowym. W początkach kwietnia 1781 r. chorąży włodzimierski S. Cieszkowski informował dwór o rywalizacji związanej ze zbliżającymi się wołyńskimi

⁷⁹ *Augustyn Deboli do Adama Cieciszowskiego, 14 VII 1780*, [w:] *Korespondencja polityczna Stanisława Augusta. Augustyn Deboli 1780*, oprac. E. Zielińska, A. Danilczyk, Warszawa 2012, s. 143. Na temat A. Zabłockiego *vide*: J. Michalski, *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. II (1572–1795), red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 670.

⁸⁰ J. Michalski, *Ogrodzki Jacek*, [w:] *PSB*, t. XXIII, s. 650–651; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 51.

⁸¹ *A. Deboli do A. Cieciszowskiego, 14 VII 1780...*, s. 143–144.

⁸² *A. Deboli do A. Cieciszowskiego, 24 VIII 1781*, [w:] *Korespondencja polityczna Stanisława Augusta. Augustyn Deboli 1781*, oprac. E. Zielińska, A. Danilczyk, Warszawa 2015, s. 333.

⁸³ [A. Pułaski], *Opisanie sprawy A. Pułaskiego z M. Ledóchowskim*, [b.m. i d.], BCz, rkps 681, s. 381–382.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 381.

sejmikami elekcyjnymi (wybór kandydatów na sędziego ziemskiego i podsędką). Twierdził, że A. Pułaski sprzymierzył się z Czackimi i zamierzał podejmować działania przeciwne dworowi. Według tych planów starosta warecki miał zostać marszałkiem sejmiku⁸⁵. Zapewne powyższa rywalizacja była dalszym ciągiem podziałów, które ujawniły się przy wyborach posłów w roku poprzednim. Nie mam informacji o roli, jaką A. Pułaski odegrał na łuckich sejmikach elekcyjnych z 23 i 24 kwietnia 1781 r. Wiadomo jednak, że obradom towarzyszyły „forsy” magnatów, gdyż na obrady sprowadzono szlachtę czynszową z Polesia⁸⁶.

Aktywność sejmikowa A. Pułaskiego była bardziej widoczna w roku 1782, w gorącej atmosferze politycznej związanej ze sprawą ubezwłasnowolnienia biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka. Dała ona opozycji magnackiej okazję do ataku na Radę Nieustającą i jej Departament Wojskowy⁸⁷. Generalną próbą przed wyborami posłów na sejm miały być sejmiki deputackie. W końcu maja 1782 r. Leonard Świeykowski, przewidziany przez Stanisława Augusta na marszałka Trybunału Koronnego⁸⁸, ostrzegał przed działaniami F.K. Branickiego. Hetman wielki koronny oczekiwał na wizytę A. Pułaskiego, chcąc dzięki niemu przeprowadzić wybór swojego kandydata na deputata czernihowskiego. L. Świeykowski oczekiwał zaś wsparcia dworu dla promowanego przez siebie pretendenta – Karwickiego „młodsze” [Krzysztofa?], brata jego żony Izabeli⁸⁹. W połowie czerwca L. Świeykowski informował monarchę, że Branicki zaprosił A. Pułaskiego i S. Orańskiego do Białej Cerkwi, aby naradzić się z nimi w sprawie nadchodzących sejmików⁹⁰. W odpowiedzi Stanisław August uspokajał adresata, że wpływy Pułaskiego i Orańskiego na sejmikach województwa czernihowskiego nie są tak duże. Król powiadomił

⁸⁵ S. Cieszkowski do [A. Cieciszowskiego], Ochnówka 4 IV 1781, BCz, rkps 655, s. 1333–1334.

⁸⁶ H. Sanguszko do króla, Łuck 23 i 24 IV 1781, BCz, rkps 689, s. 31, 33–34; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 166. Kandydatami do urzędu sędziego ziemskiego zostali: stolnik wołyński Stanisław Radwański, miecznik wołyński Mikołaj Małyński, podczasy włodzimierski Wojciech Piniński (czwarte nazwisko jest nieczytelne). Kandydatami do podsędkostwa byli: pisarz ziemski łucki Stefan Jełowicki, wojski łucki Józef Sławuszewski, burgrabia łucki Zygmunt Bentkowski oraz Iwo Stecki.

⁸⁷ K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–241; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] *PSB*, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 400–402; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 76–97.

⁸⁸ D. Rolnik, *Leonarda Marcina Świeykowskiego (1721–1793), ostatniego wojewody podolskiego, życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice 2016, s. 399–400.

⁸⁹ L. Świeykowski do A. Cieciszowskiego, 30 V 1782, BCz, rkps 688, s. 745–746. Izabela z Karwickich Świeykowska miała dwóch braci – Jana Nepomucena i Krzysztofa: D. Rolnik, *Leonarda Marcina Świeykowskiego...*, s. 218. *Vide* też: J. Pachoński, *Karwicki Krzysztof Dunin*, [w:] *PSB*, t. XII, Wrocław 1966–1967, s. 153.

⁹⁰ L. Świeykowski do króla, Szpików 15 VI 1782, BCz, rkps 688, s. 747.

też L. Świeykowskiego, że poprosił Czackich o poparcie kandydatury kasztelanica połanieckiego Karwickiego⁹¹. Informacja ta wskazuje, że współpraca Pułaskiego z Czackimi w latach 1780–1781 nie musiała oznaczać opowiedzenia się po stronie opozycji, jak sugerowali miejscowi regaliści. Należy wziąć pod uwagę, że mogło się to wiązać z rywalizacją o wpływy na poziomie lokalnym. Stronnicy dworu liczyli zapewne na niechęć Czackich do gen. Kajetana Kurdwanowskiego, czołowego obok Kajetana Miączyńskiego „partyzanta” hetmańskiego na Wołyniu⁹². A. Pułaski zaangażował się w 1782 r. w wybór sędziego trybunalskiego z województwa wołyńskiego. Na sejmik deputacki w Krzemieńcu 15 lipca sprowadzone zostały tłumy szlachty i „junaków sejmikowych”. Było to wynikiem działań A. Pułaskiego oraz Manieckiego (zapewne Dominika), Franciszka Rohozińskiego i Karczewskiego, którzy popierali kandydaturę porucznika Franciszka Dederkała. Aby uniknąć tumultu, wojewoda H. Sanguszko skłonił Kajetana Wyleżyńskiego, popieranego przez L. Świeykowskiego, do rezygnacji z kandydowania. Dzięki temu udało się doprowadzić do kompromisu i sędzią trybunalskim został jednomyślnie wybrany gen. Bruno Kamiński⁹³.

W 1782 r. A. Pułaski zamierzał ubiegać się o mandat poselski, zapewne na sejmiku województwa czernihowskiego⁹⁴. W końcu czerwca 1782 r. starosta warecki deklarował, że skoro jednak Stanisław August był innego zdania, podporządkuje się woli monarchy. Starosta warecki podkreślał też, że pojednał się już z M. Ledóchowskim, jednym z kandydatów dworu do poselstwa. W tym celu A. Pułaski udał się do, będącego własnością J. Sanguszki, Zaslavia⁹⁵. Starosta warecki informował także o swoim pobycie w Białej Cerkwi, co potwierdzało prawdziwość wcześniejszych doniesień L. Świeykowskiego. Pułaski zapewniał jednak, co nie brzmi wiarygodnie, że hetman zalecał mu postępowanie zgodne z wolą króla. Starosta warecki przedstawił F.K. Branickiemu uzgodnionych dotychczas kandydatów do poselstwa, mających według niego akceptację króla. Byli nimi: starosta włodzimierski M. Ledóchowski, gen. K. Miączyński, [Michał] Lubomirski i Jan Aleksander Krasiński,

⁹¹ Król do L. Świeykowskiego, 27 VI 1782 [data została przekreślona], BCz, rkps 688, s. 751–752.

⁹² J. Stempkowski do króla, Łabuń 13 VIII 1782, BCz, rkps 688, s. 454–455; E. Rostworowski, *Kurdwanowski Kajetan*, [w:] *PSB*, t. XVI, Wrocław 1971, s. 234–235.

⁹³ H. Sanguszko do króla, Krzemieniec 15 VII 1782, BCz, rkps 689, s. 49; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 166; *Deputaci Trybunatu...*, cz. 5, s. 249.

⁹⁴ Series kandydatów do poselstwa na Sejm 1782, AGAD, ZP, sygn. 126, k. 115, 121v. W wykazie tym Pułaski pojawił się przy województwie czernihowskim, nie ma go w wołyńskim.

⁹⁵ A. Pułaski do NN, Łasków 28 VI 1782, BCz, rkps 683, s. 763–764; M. Czeppe, *Sanguszko Janusz Modest*, [w:] *PSB*, t. XXXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 492–493. Aniela z Ledóchowskich, druga żona J. Sanguszki, była siostrą M. Ledóchowskiego.

starosta opinogórski⁹⁶. Branicki stwierdził, że podczaszy koronny S. Czacki nie zgodzi się na wybór J. Krasinińskiego, swojego zięcia, na posła czernihowskiego. Na jego miejsce zaproponował więc gen. K. Kurdwanowskiego. Hetman wyraził gotowość zaręczenia za jego wierność królowi. A. Pułaski przyrzekł Branickiemu udzielić poparcia K. Kurdwanowskiemu i liczył, że dwór zaakceptuje takie rozwiązanie. Starosta warecki deklarował, że pozostanie do sejmików w powiecie włodzimierskim i będzie tam czekał na ostateczne zalecenia monarchy⁹⁷. A. Pułaski dość konsekwentnie starał się pozostawać w dobrych relacjach z regalistami, a jednocześnie nie ukrywał swoich kontaktów z F.K. Branickim, twierdząc, że jest on przywiązany do króla. Postępowanie starosty wareckiego spotykało się z nieufnością wołyńskich regalistów. W początkach sierpnia 1782 r. pojawiła się wiadomość, że kierujący „wiadomą partią” A. Pułaski chce szybko zakończyć obrady we Włodzimierzu, aby przybyć na sejmik poselski do Łucka. Plan ten opierał się na założeniu, że w pierwszym dniu obrad będzie przeprowadzona elekcja posłów wołyńskich, zaś instrukcję zgromadzeni uchwałą nazajutrz⁹⁸.

Na sejmiku poselskim we Włodzimierzu, który zebrał się 19 sierpnia 1782 r., po nadspodziewanie spokojnym przebiegu obrad, na posłów wybrani zostali: pisarz koronny D. Maniecki, gen. K. Miączyński, M. Ledóchowski i gen. K. Kurdwanowski. Starosta grabowiecki L. Wilga pisał, że na opór natrafiła kandydatura starosty włodzimierskiego. Wybór M. Ledóchowskiego był możliwy dzięki uzyskaniu poparcia K. Miączyńskiego, początkowo niechętnego tej kandydaturze⁹⁹. Niewątpliwie znaczącą rolę na sejmiku czernihowskim odegrał A. Pułaski, co wynika z późniejszej korespondencji. W lutym 1783 r. żalił się on L. Wildze, awansowanemu właśnie na województwo czernihowskie¹⁰⁰, że jeden z nieprzyjaciół oczernił go przed królem. Oskarżył on starostę wareckiego, że ze względu na bliskie kontakty z F.K. Branickim, działał wbrew woli króla. A. Pułaski temu zaprzeczał. Powołał się na wspólne z L. Wilgą wsparcie elekcji M. Ledóchowskiego, wbrew silnej opozycji, na ostatnim sejmiku poselskim. Twierdził nawet, powołując się na świadectwo wojewody czernihowskiego, że F.K. Branicki oskarżał go o nieszczerość¹⁰¹. Zgodnie

⁹⁶ A. Pułaski do NN, Łasków 28 VI 1782, BCz, rkps 683, s. 764–765. Cf. Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782, AGAD, ZP, sygn. 126, k. 121v.

⁹⁷ A. Pułaski do NN, Łasków 28 VI 1782, BCz, rkps 683, s. 765–766.

⁹⁸ NN [Worcell?] do NN, 3 VIII 1782, BCz, rkps 737, s. 161–162; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 166–167.

⁹⁹ L. Wilga do króla, 21 VIII 1782, BCz, rkps 694, s. 197–198.

¹⁰⁰ Król powołał L. Wilgę na wojewodę czernihowskiego na sesji Rady Nieustającej w dniu 17 stycznia, na której Rada wybrała czterech kandydatów do tego urzędu: Protokół Rady Nieustającej z 17 I 1783, AGAD, tzw. Metryka Litewska, dział VII, sygn. 45, s. 132–133.

¹⁰¹ A. Pułaski do L. Wilgi, Łasków 13 II 1783, BCz, rkps 683, s. 757–758.

z życzeniem starosty wareckiego L. Wilga napisał w sprawie kuzyna (ze względu na żonę Pułaskiego) list do A. Cieciszowskiego. Wojewoda czernihowski zaznaczył w nim, że A. Pułaski zadeklarował mu swoją „nieodstępną przyjaźń”¹⁰².

Kolejnym testem postawy politycznej A. Pułaskiego stały się sejmiki deputackie z lipca 1783 r. Szczególnie drażliwą sprawą były relacje poselskie z „sołtykowskiego” sejmku w 1782 r.¹⁰³ We Włodzimierzu relację złożył regalista M. Ledóchowski. Natomiast gen. K. Kurdwanowski przesłał swoją na piśmie, rzekomo z powodu „słabości zdrowia”¹⁰⁴. Zwolennicy hetmana F.K. Branickiego domagali się, żeby została ona odczytana, włączona do laudum i oblatowana w księgach grodzkich¹⁰⁵. Ostatecznie jednak do tego nie doszło. Jak wynika z listu J. Sanguszki, czołowej postaci czernihowskich regalistów, A. Pułaski dał dowód wierności wobec króla, gdyż wraz z pisarzem grodzkim krzemienieckim Wojciechem Świętosławskim „mocne łożyli starania”, aby nie dopuścić do decyzji przeciwnych interesom dworu¹⁰⁶. Piszący na ten sam temat L. Wilga podkreślał swoje zasługi co do relacji K. Kurdwanowskiego i nie wspominał o roli starosty wareckiego w tej sprawie¹⁰⁷. A. Pułaski i L. Wilga w 1782 r. współpracowali w sprawach sejmikowych, dlatego też brak wzmianki o działaniach starosty wareckiego wymaga komentarza. Nie ma podstaw do kwestionowania przekazu J. Sanguszki, więc nasuwa się przypuszczenie, że A. Pułaski działał w porozumieniu z L. Wilgą, czy wręcz z jego inspiracji. W tej sytuacji wojewoda czernihowski mógł potraktować akcję starosty wareckiego jako własną zasługę. Postępowanie A. Pułaskiego, sprzeczne z ówczesną linią polityczną stronnictwa białocerkiewskiego, mogło być próbą odzyskania zaufania dworu, nadwątlonego przez wydarzenia z poprzedniego roku.

Antoni Pułaski wziął udział w kampanii przedsejmowej w 1784 r. Na sporządzanej w Gabinetie królewskim liście kandydatów do mandatu na sejm (z maja 1784 r.) starosta warecki nie pojawił się jako pretendent do poselstwa wołyńskiego

¹⁰² L. Wilga do A. Cieciszowskiego, Hołoby 25 II 1783, BCz, rkps 694, s. 203–204. Na temat roli politycznej L. Wilgi w tym okresie *vide*: W. Filipczak, *Relacje między liderami stronnictwa regalistycznego na terenie Ukrainy w latach 1783–1784*, [w:] *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Stroynowski, Częstochowa 2017, s. 672–677.

¹⁰³ W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 107.

¹⁰⁴ W rzeczywistości K. Kurdwanowski w tym czasie udał się z F.K. Branickim do Chersonia, gdzie przebywał Grigorij Potiomkin: W. Filipczak, *Polityczna rola Elżbiety z Branickich Sapieżyny w latach 1783–1784*, [w:] *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. I (*Sapiehowie*), red. T. Ciesielski, M. Sawicki, Opole 2018, s. 214.

¹⁰⁵ J. Sanguszko do króla, Zasław 16 VII 1783, BCz, rkps 689, s. 91; L. Wilga do króla, Włodzimierz 16 VII 1783, BCz, rkps 694, s. 227–228.

¹⁰⁶ J. Sanguszko do króla, Zasław 16 VII 1783, BCz, rkps 689, s. 91–92.

¹⁰⁷ L. Wilga do króla, Włodzimierz 16 VII 1783, BCz, rkps 694, s. 228.

i czernihowskiego¹⁰⁸. Starosta warecki uczestniczył jednak 16 sierpnia 1784 r. w wołyńskim sejmiku poselskim w Łucku. W obradach zagajonych przez wojewodę H. Sanguszkę i kierowanych przez pisarza ziemskiego łuckiego F. Rohozińskiego, zwolennika F.K. Branickiego, znaczącą rolę odegrali także stolnik litewski Józef Czartoryski i strażnik koronny F. Czacki¹⁰⁹. W gronie sześciu zgodnie wybranych posłów znalazł się zdeklarowany opozycjonista chorążyc litewski Adam Wawrzyniec Rzewuski, który zasłynął jawnie antykrólewskim wystąpieniem na sejmie 1782 r.¹¹⁰ Drugim posłem wołyńskim budzącym obawy regalistów był A. Pułaski. Kasztelan lubaczowski Adam Rzyszczewski nieufnie traktował deklaracje lojalności starosty wareckiego¹¹¹. H. Sanguszko, informując króla o wynikach sejmiku, tłumaczył się z wyboru A. Rzewuskiego. Pisał, że król nie zalecał mu wykluczyć któregoś z kandydatów, zaś chorążyc litewski miał poparcie wpływowych na Wołyniu K. Olizara i F. Czackiego. Wyboru A. Pułaskiego wojewoda wołyński nie komentował¹¹². H. Sanguszko zapewne nie widział jeszcze w staroście wareckim zdecydowanego opozycjonisty.

Zanim A. Pułaski zasiadł w izbie poselskiej na sejmie grodzieńskim, czekały go znaczne wydatki. W aktach sejmu z 1784 r. znajduje się wykaz procesów na posłach zgłoszonych w ramach rugów poselskich do marszałka starej laski Kazimierza Krasieńskiego. Aż 10 z nich (na 22 ogółem) dotyczyło posła wołyńskiego Pułaskiego. Miały one związek z pretensjami finansowymi, których rozpiętość wahała się między 76 czerwonych złotych a 18 tys. złotych polskich¹¹³. Starosta musiał dojść do porozumienia z wierzycielami, ponieważ 4 października 1784 r., w czasie rugów, niezaspokojone procesy zgłoszono jedynie wobec posła kijowskiego Hilarego Chojeckiego¹¹⁴.

¹⁰⁸ Kandydaci do poselstwa w roku 1784, AGAD, ZP, sygn. 128, k. 24v, 33v.

¹⁰⁹ *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, [w:] K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria 2, Petersburg 1898, s. 112–113; H. Sanguszko do króla, Łuck 16 VIII 1784, BCz, rkps 689, s. 129–130.

¹¹⁰ Z. Zielińska, *Rzewuski Adam Wawrzyniec*, [w:] *PSB*, t. XXXIV, s. 94–95; A. Stroynowski, *op. cit.*, s. 337.

¹¹¹ *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 113; C. Nanke, *op. cit.*, s. 9; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 169.

¹¹² H. Sanguszko do króla, Łuck 16 VIII 1784, BCz, rkps 689, s. 129–130.

¹¹³ Procesa (notatka z 4 października w aktach sejmu 1784 r.), AGAD, ZP, sygn. 128, k. 85.

¹¹⁴ *Dyaryusz seymu wolnego ordynaryjnego grodzieńskiego szescioniedzielnego roku pńskiego 1784. Dnia 4 miesiąca października odprawuiacego się*, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785, s. 8–9; W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 70; A. Stroynowski, *Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej*, Częstochowa 2020, s. 51.

O udziale A. Pułaskiego w obradach sejmu grodzieńskiego niewiele da się powiedzieć, gdyż w drukowanym diariuszu wspomniany jest tylko dwukrotnie. Pierwszy raz starosta czereszeński („czereszyński”), bo z takim tytułem został wymieniony, pojawił się w wykazie posłów na sejm, drugi raz w gronie wybranych na sesjach prowincjonalnych sędziów sejmowych ze stanu rycerskiego – jako przedstawiciel województwa wołyńskiego¹¹⁵. W tej sytuacji zaskakuje i intryguje informacja, na którą zwrócił uwagę Andrzej Stroynowski, że A. Pułaski był przewidziany jako jeden z posłów mających przemawiać w „interesie królewskim”, czyli w sprawie przejęcia przez Rzeczpospolitą długów Stanisława Augusta¹¹⁶. W sporządzonej zapewne w Gabinetie królewskim notatce wymienionych zostało 12 posłów, po czterech z każdej prowincji¹¹⁷. Przeznaczenie do tej roli małowównego, przynajmniej na sejmach, A. Pułaskiego wydaje się dość zaskakujące, zwłaszcza jeżeli uwzględnić jego koneksje polityczne. Trudno sytuację wyjaśniać faktem, że starosta czereszeński, jak mało który parlamentarzysta, znał niedogodność roli dłużnika. Sądzić można raczej, że spodziewano się lojalności A. Pułaskiego w tej sprawie, a głos człowieka mającego związki z opozycją miał zabrzmieć bardziej przekonująco i wpłynąć na powszechne poparcie spłaty długów monarchy. Niestety nie wiemy, dlaczego A. Pułaski w tej sprawie nie wystąpił.

Stosunkowo niewiele wiadomo o aktywności politycznej A. Pułaskiego w roku 1785, burzliwym ze względu na aferę Dogrumowej¹¹⁸. Zapewne uczestniczył w deputackim sejmiku czernihowskim 15 lipca 1785 r. Z diariusza autorstwa Antoniego S. Czetwertyńskiego wiemy, że w przeddzień obrad we Włodzimierzu odbył się „wjazd” nowego kasztelana czernihowskiego Janusza Tomasza Czetwertyńskiego, będący uroczystym objęciem urzędu. Licznie przybyli z tej okazji obywatele włodzimierscy i czernihowscy. Po uroczystościach w kościele dominikańskim J.T. Czetwertyński zaprosił zgromadzonych na kolację do klasztoru Bazylianów. Przybył na nią również, choć z opóźnieniem, A. Pułaski¹¹⁹. Można się więc domyślać, że uczestniczył on także w odbywającym się następnego dnia sejmiku deputackim.

¹¹⁵ *Dyaryusz seymu... 1784...*, s. 4, 40; W. Szczygielski, *Pułaski Antoni...*, s. 367.

¹¹⁶ Mający mówić w interesie królewskim (notatka w aktach sejmu 1784 r.), AGAD, ZP, sygn. 128, k. 221; A. Stroynowski, *Przeprowadzenie spłaty długów królewskich na sejmie 1784 roku*, [w:] *Sic erat in votis [1]. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocho, P. Robak, Łódź 2017, s. 372.

¹¹⁷ Mający mówić w interesie królewskim, AGAD, ZP, sygn. 128, k. 221.

¹¹⁸ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, R. CXI, nr 4, s. 51–65. Cf. A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem 1786 r.*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1996, z. 58, s. 90–93.

¹¹⁹ Diariusz sejmiku dnia 15 lipca [1785] we Włodzimierzu, BCz, rkps 724, s. 757–758.

Kolejnym wydarzeniem, w którym w 1785 r. brał udział A. Pułaski, był kilkudniowy zjazd szlachty wołyńskiej (w dużo mniejszym stopniu także z ziemi chełmskiej) w należącym do F.K. Branickiego Lubomlu. Odbył się on z okazji imienin Kajetana (7 sierpnia), a w roli gospodarzy wystąpili czołowi „partyzanci” hetmańscy na tym terenie, Kajetanowie Kurdwanowski i Miączyński¹²⁰. Był to kolejny etap konsolidacji opozycji magnackiej. Miał on znaczenie przede wszystkim dla stronnictwa białocerkiewskiego, które dotychczas stało trochę na uboczu konfliktu toczącego się między dworem a Nową Familiją. Ludzie hetmana już wkrótce przystąpili do ofensywy politycznej, do której sygnał dał F.K. Branicki, ogłaszając 26 sierpnia 1785 r. manifest. Zaprotestował w nim przeciwko umieszczeniu jego nazwiska w dekreście sądu marszałkowskiego w sprawie dogrumowskiej¹²¹. Organizatorzy zjazdu w Lubomlu bardzo zabiegali o pozyskanie poparcia starosty wareckiego. Podobno obiecywali mu dożywotnią dzierżawę wsi przynoszącej kilka tysięcy złotych intraty. Dla A. Pułaskiego, mającego nieustanne problemy finansowe, była to niewątpliwie atrakcyjna propozycja. A.S. Czetwertyński oceniał jednak, że starosta warecki nie zajmował wyraźnego stanowiska (zawsze będąc „obojętnym”), choć jak zwykle szedł za gen. K. Miączyńskim¹²². Ten ostatni, wprawdzie czasami próbował lawirować między hetmanem a królem, był jednak przede wszystkim człowiekiem F.K. Branickiego¹²³.

Wobec narastającego konfliktu między królem a malkontentami, przygotowania do sejmików poselskich w 1786 r. nabierały szczególnego znaczenia. Rywalizacja o mandaty poselskie z województwa wołyńskiego należała do najbardziej burzliwych. Ponieważ jednak temat ten został już szczegółowo zanalizowany¹²⁴, ograniczę się tutaj do zaprezentowania wątków bezpośrednio związanych w rolę A. Pułaskiego. W początkach lipca 1786 r. Stanisław August pisał na temat przygotowań do sejmików do marszałka wielkiego koronnego Michała Mniszcha, ważnej postaci stronnictwa regalistycznego. Monarcha stwierdził, że starosta włodzimierski M. Ledóchowski sugerował mu, aby sprowadzić do Warszawy K. Miączyńskiego, A. Pułaskiego oraz starostę nowogrodzkiego Tadeusza Czackiego. Miało to służyć zorientowaniu się w ich planach. M. Ledóchowski proponował, żeby przy okazji

¹²⁰ A.S. Czetwertyński do króla, Łokacie 16 VIII 1785, BCz, rkps 724, s. 767–768.

¹²¹ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 65–73; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 137–138. *Vide* też: E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 123.

¹²² A.S. Czetwertyński do króla, Łokacie 16 VIII 1785, BCz, rkps 724, s. 768.

¹²³ W. Szczygielski, *Miączyński Kajetan*, [w:] *PSB*, t. XX, Wrocław 1975, s. 562–563; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 170–171. A.S. Czetwertyński pisał o K. Miączyńskim, że jest przywiązany do króla, ale „kocha” hetmana: A.S. Czetwertyński do króla, Łokacie 16 VIII 1785, BCz, rkps 724, s. 768.

¹²⁴ W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 172–189.

przypomnieć im dawne obietnice¹²⁵, zapewne dotyczące lojalności wobec króla. W odniesieniu do K. Miączyńskiego chodziło przypuszczalnie o deklarację złożoną w lutym 1783 r.¹²⁶ Nie mam wiadomości, o jakich obietnicach pisano w odniesieniu do A. Pułaskiego. Król, który w tej sprawie naradzał się z szambelanem Onufrym Kickim, nie podzielał poglądu M. Ledóchowskiego. Stanisław August pisał, że T. Czacki jest zależny od woli ojca (Szczęsnego), zaś K. Miączyński i A. Pułaski nie będą w Warszawie bardziej szczerzy niż w stosunku do M. Mniszcha podczas rozmów w zimie. Mogliby oni także wykorzystać wizytę do sformułowania własnych żądań. Szambelan Kicki proponował, że jeśli Miączyński lub Pułaski pojawią się w Lublinie, będzie starał się wy badać ich intencje i podejmie te działania wspólnie z marszałkiem M. Mniszchem oraz sekretarzem koronnym Michałem Granowskim. Gdyby zaś wołyńscy „matadorzy” sejmikowi pojawili się w Warszawie, król zamierzał ich odesłać do Lublina¹²⁷. M. Mniszech podzielał stanowisko króla. Uważał też, że nie ma szans na ściągnięcie Miączyńskiego i Pułaskiego do stolicy; wątpił nawet, aby się pojawili w Lublinie. Marszałek wielki koronny, kiedy wymieniał najpoważniejszych jego zdaniem kandydatów do poselstwa wołyńskiego, nie wspominał o A. Pułaskim¹²⁸. Jest to zaskakujące, gdyż pojawił się on na przygotowanej wcześniej w Gabinetcie Stanisława Augusta liście pretendentów do poselstwa. Wykaz ten w odniesieniu do województwa wołyńskiego zawierał 28 osób¹²⁹.

Rozmowy w sprawie wołyńskich sejmików przedsejmowych prowadzono w czasie zgromadzenia deputackiego (15 lipca). Jak relacjonował później A. Rzyszczewski, działania regalistów sprawiły, że część wołyńskich stronników hetmana, a mianowicie K. Miączyński, A. Pułaski i F. Rohoziński, oświadczyli, że nie zgodzą na umieszczenie w instrukcji poselskiej punktu w interesie F.K. Branickiego, którego głównym promotorem pozostawał K. Kurdwanowski. Kasztelan lubaczowski zaznaczał jednak, że wymienieni wcześniej działacze, a więc także Pułaski, współpracowali z Kurdwanowskim w sprawie wyboru posłów¹³⁰. W przesłanym w pierwszej połowie sierpnia przez szambelana M. Karczewskiego wykazie pretendentów do

¹²⁵ Król do M. Mniszcha, Warszawa 6 VII 1786, BCz, rkps 927, s. 689.

¹²⁶ W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 170.

¹²⁷ Król do M. Mniszcha, Warszawa 6 VII 1786, BCz, rkps 927, s. 689–690; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 173–174.

¹²⁸ M. Mniszech do króla, Dęblin 10 VII 1786, BCz, rkps 927, s. 697–698; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 174.

¹²⁹ Konkurenci do poselstwa (akta sejmu 1786 r.) – województwo wołyńskie, AGAD, ZP, sygn. 132, k. 61v.

¹³⁰ A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 283; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 175.

poselstwa, wśród 12 nazwisk, jednym z kandydatów hetmańskich był A. Pułaski¹³¹. Liderzy wołyńskiej opozycji – A. Pułaski jest w tym gronie wymieniany obok K. Miączyńskiego, K. Kurdwanowskiego i gen. Tadeusza Błędowskiego – zgromadzili tłumy nieposesjonatów i szlachty czynszowej, także spoza Wołynia. W korespondencji jest mowa o sprawdzeniu 3 tys. gołoty¹³², choć liczba ta wygląda mało wiarygodnie.

Wobec opozycyjnych przygotowań, jeszcze na wiele dni przed przewidzianymi na 21 sierpnia obradami, grupa regalistycznych urzędników podjęła decyzję o rozdwojeniu sejmiku¹³³. Regaliści, m.in. starostowie krzemieniecki J. Sanguszko i włodzimierski M. Ledóchowski, kasztelan lubaczowski A. Rzyszczewski, a także kasztelan wołyński F. Młocki oraz chorąży włodzimierski S. Cieszkowski, przybyli 19 i 20 sierpnia do miejscowości Czekno koło Łucka¹³⁴. Tam też się zatrzymali, gdyż podporządkowana liderom opozycji szlachta i przebrani w mundury wojewódzkie żołnierze kontrolowali Łuck oraz drogi do niego prowadzące¹³⁵. W nocy z 20 na 21 sierpnia K. Kurdwanowski, K. Miączyński i A. Pułaski wysłali bilet do J. Sanguszki, za pośrednictwem generała adiutanta Bobra, w którym grozili mu pojedynkiem, jeśli rozdwoi sejmik¹³⁶. A. Rzyszczewski napisał:

Kurdwanowski, Miączyński i Puławski [*sic!*] napisali do ks[ię]cia st[arosty] krzemien[ieckiego] list [...], w którym mu osobistość groźnie zapowiedzieli skoroby się nie łączył z nimi, w takim tedy razie, gdzie po rozdwojonym sejmiku trzebaby się z trzema strzelać, począł się wahać k[sią]żę co czynić [...]¹³⁷.

¹³¹ Pretendenci do poselstwa z Wołynia, wykaz dołączony do: M. Karczewski do króla, Łuck 14 VIII 1786, BCz, rkps 697, s. 501; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 175.

¹³² P. Beyzym do NN, 26 VIII 1786, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 6849, s. 7; *Korespondencya krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, wyd. B. Zaleski, Poznań 1872, s. 57.

¹³³ M. Ledóchowski do [M. Mniszcha], 12 VIII 1786, BCz, rkps 926, s. 63–64; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 93; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 175.

¹³⁴ A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 94; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 178–179.

¹³⁵ M. Karczewski do króla, 24 VIII 1786, BCz, rkps 733, s. 42; [J. Zagórski], *Opisanie diariuszem sejmiku poselskiego województwa wołyńskiego pod Łuckiem we wsi Czekniu odprawionego*, BCz, rkps 932, s. 742; *Korespondencya krajowa...*, s. 57; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 94.

¹³⁶ [J. Zagórski], *Opisanie diariuszem...*, BCz, rkps 932, s. 741–742; M. Karczewski do króla, 24 VIII 1786, BCz, rkps 733, s. 42; *Korespondencya krajowa...*, s. 57–58; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 180.

¹³⁷ A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 285.

Rozwój sytuacji spowodował, że niektórzy regaliści zaczęli sondować możliwość porozumienia¹³⁸. Kasztelanowa lwowska E. Popielowa w nocy pojechała do Łucka, aby nawiązać kontakt z liderami opozycji. W efekcie tej wizyty nad ranem 21 sierpnia (w dzień rozpoczęcia sejmiku) do Czekna przyjechali K. Kurdwanowski i K. Miączyński¹³⁹. J. Sanguszko i jego żona Aniela próbowali porozumieć się na zasadzie parytetu (po trzech posłów z każdej strony), ale do kompromisu nie doszło, a obaj generałowie wyjechali do Łucka¹⁴⁰.

Antoni Pułaski nie uczestniczył we wspomnianych negocjacjach. Kasztelan lubaczowski pisał: „Puławski [*sic!*], który nawet w żadne traktowanie wchodzić z drugą stroną nie chciał i nie był w Czekniu [...]”¹⁴¹. Nadal jednak szukano porozumienia. Być może K. Miączyński w czasie negocjacji zgodził się na mandat dla M. Ledóchowskiego, na wyborze którego regalistom szczególnie zależało¹⁴². Księżna A. Sanguszkowa udała się więc do Łucka, „aby z Pułaskim i innymi równie ułożyć się”¹⁴³. Za nią udali się K. Miączyński i kasztelan F. Młocki – urzędnik, który powinien zagaić sejmik. Kasztelan wołyński miał czekać w Podhajcach na rezultaty misji A. Sanguszkowej. Zakończyła się ona fiaskiem, ponieważ w Łucku obrady zagał już podkomorzy krzemieniecki Felicjan Drzewiecki. W tej sytuacji F. Młocki powrócił do Czekna, gdzie regaliści odbyli konkurencyjny sejmik¹⁴⁴. Podobno szlachta obawiała się, że jeśli obrady nie rozpoczną się przed południem, zgromadzenie może zostać uznane za nielegalne¹⁴⁵. Być może wpływ na taką decyzję miał A. Pułaski, choć nie ma na to dowodów źródłowych. Starosta warecki był przeciwnikiem negocjacji z przebywającymi w Czeknie regalistami. Na sejmiku w Łucku, odbywanym pod laską pisarza ziemskiego łuckiego F. Rohozińskiego, w drugim dniu obrad A. Pułaski został wybrany jednym z sześciu posłów na sejm¹⁴⁶. Miączyński, Pułaski i Rohoziński wypełnili złożone na sejmiku deputackim obietnice i w bardzo

¹³⁸ W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 181–182.

¹³⁹ A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 285; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 181.

¹⁴⁰ [J. Zagórski], *Opisanie diariuszem...*, BCz, rkps 932, s. 742; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 181.

¹⁴¹ A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 289.

¹⁴² W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 183.

¹⁴³ A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 285–286.

¹⁴⁴ [J. Zagórski], *Opisanie diariuszem...*, BCz, rkps 932, s. 742–743; A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 286–287; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 183–184.

¹⁴⁵ A. Rzyszczewski do M. Mniszcha, Łuck 22 VIII 1786 (kopia), BCz, rkps 736, s. 286; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 183.

¹⁴⁶ Laudum i instrukcja poselska sejmiku w Łucku z 22 VIII 1786, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy, Kijów (Центральний державний історичний архів України,

zwięzłej instrukcji poselskiej nie znalazły się kontrowersyjne politycznie punkty dotyczące wyroku sądu marszałkowskiego i manifestu hetmańskiego¹⁴⁷. M. Mniszech otrzymał już 21 sierpnia 1786 r. wiadomość z Wołynia, że K. Kurdwanowski ustąpił ze swoich żądań w sprawie instrukcji¹⁴⁸. Rodzi się pytanie, czy A. Pułaski na przestrzeni lipca i sierpnia zmienił swoje polityczne nastawienie i ze zwolennika kompromisu z regalistami stał się radykałem odrzucającym możliwość prowadzenia z nimi negocjacji. Dalsze wydarzenia przeczą takiej interpretacji.

Sprawa rozdwojonych sejmików poselskich trafiła na rugi poselskie w dniach 2–3 października 1786 r. Posłowie wybrani w Łucku utrzymali się w izbie wobec rezygnacji wyłonionych w Czeknie konkurentów. Znaczący wpływ na takie rozstrzygnięcie miał ambasador O. von Stackelberg¹⁴⁹. Znacznie więcej komplikacji wywołały spory wokół rozdwojonego sejmiku podolskiego. Głosowanie w trakcie rugów przyniosło zwycięstwo zgromadzeniu regalistycznemu¹⁵⁰. A. Pułaski nie brał jednak udziału w tym rozstrzygnięciu. Był bowiem jednym z trzech posłów, którzy do tego czasu nie zaspokoiili ciężących na nich kondemnat¹⁵¹. Starosta warecki nie podpisał też opozycyjnego manifestu senatorów i posłów z 11 października w sprawie rugów poselskich, który spolaryzował parlamentarzystów. Z posłów wołyńskich manifest sygnowali tylko K. Kurdwanowski i T. Błędowski¹⁵². W dalszej części obrad sejmowych, zakończonych 11 listopada 1786 r., A. Pułaski głosu nie zabierał, potwierdzając swoją przynależność do grona „milczków sejmowych”¹⁵³.

Działalność polityczna A. Pułaskiego w badanym okresie uległa znamiennej ewolucji, w której punktami odniesienia były jego stosunek do Stanisława Augusta i do F.K. Branickiego. W drugiej połowie lat siedemdziesiątych XVIII w. starosta

Київ [dalej: CDIAU], fond [f.] 49, opys [op.] 1, sprawa [spr.] 1490, k. 32–32v; [Jan Zagórski], *Opisanie diariuszem...*, BCz, rkps 932, s. 743.

¹⁴⁷ Laudum i instrukcja poselska sejmiku w Łucku z 22 VIII 1786, CDIAU, f. 49, op. 1, spr. 1490, k. 33–35.

¹⁴⁸ M. Mniszech do króla, Dęblin 21 VIII 1786, BCz, rkps 927, s. 733; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 182.

¹⁴⁹ W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 78–79; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 134–135.

¹⁵⁰ W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 79–80; A. Stroynowski, *Cele i skutki rozdwojenia sejmiku podolskiego w 1786 roku*, „Wieki Stare i Nowe” 2015, t. VIII, nr 13, s. 106–107.

¹⁵¹ A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 137 (przyp. 23).

¹⁵² Manifest senatorów ministrów i posłów z 11 X 1786 r. (wypis z ksiąg grodzkich), BCz, rkps 840, s. 499–500; druk w: *Zbior mów, głosów, przymówień, manifestów, remanifestów, etc. mianych na seymie roku 1786...*, t. I, Warszawa 1787, s. 177–178; A. Danilczyk, *W kregu afery...*, s. 139 (przyp. 33).

¹⁵³ Diariusz sejmu ordynaryjnego warszawskiego roku 1786 pod laską marszałka Gadomskiego, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 102, s. 1–48; Diariusz sejmu 1786 r., *ibidem*, Archiwum Królestwa Polskiego, sygn. 356, s. 241–344.

czereszeński współpracował ze stronnictwem regalistycznym, a przyjazne relacje z hetmanem wielkim koronnym nie miały większego wpływu na jego aktywność polityczną. Od początku lat osiemdziesiątych coraz częściej wołyńscy regaliści oskarżali A. Pułaskiego o współpracę z Branickim. Wydaje się, że nie wszystkie zarzuty były uzasadnione, czego przykładem mogą być sejmiki w 1782 r. Część pretensji zgłaszanych wówczas do starosty wareckiego mogła mieć swoje źródła w specyficznych układach personalno-politycznych na sejmikach województw wołyńskiego i czernihowskiego. Nie zawsze pokrywały się z podziałami na linii zwolennicy dwór – opozycja. Od połowy lat osiemdziesiątych A. Pułaski silniej wiąże się z wołyńskimi „hetmańczykami”, o co ci ostatni mocno zabiegali. W 1786 r. starosta warecki wystąpił jako jeden z liderów tamtejszych zwolenników Branickiego. Nawet wówczas A. Pułaski unikał jednak działań, które mogły być oceniane jako wymierzone bezpośrednio w króla. Nie bez znaczenia była tu bliska współpraca starosty wareckiego z K. Miączyńskim. Uchodził on wprawdzie za klienta hetmańskiego, jednak starał się nie palić mostów w relacjach z dworem i wołyńskimi regalistami.

Bibliografia (Bibliography)

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]

Archiwum Królestwa Polskiego, sygn. 356.

Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 102.

tzw. Metryka Litewska, dział VII, sygn. 45.

Zbiór Popielów [ZP], sygn. 112, 125, 128, 132.

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie [BCz]

rkps 655, 673, 679, 681, 683, 688, 689, 694, 695, 697, 721, 724, 733, 736, 737, 840, 926, 927, 932, 1192, 2334.

Biblioteka PAU i PAN w Krakowie [BPAU]

rkps 1649, 8320.

Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu

rkps 6849.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy, Kijów
(Центральний державний історичний архів України, Київ) [CDIAU]

fond 49, opys 1, sprawa 1490.

Lwowska nacionalna naukowa biblioteka Ukrainy imeni Wasyla Stefanyka
(Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника)
fond 5, opys 1, rkps 1178.

Źródła drukowane

Dyaryusz seymu ordynaryinego pod związkiem konfederacyi generalney oboyna narodow agituiącego się, wyd. A. Cieciszowski, Warszawa 1776.

Dyaryusz seymu walnego ordynaryinego warszawskiego szescio niedzielnego roku [...] 1778 dnia 5 miesiaca pazdziernika odprawuiącego się, wyd. S. Sokołowski, Warszawa [1779].

Dyaryusz seymu wolnego ordynaryinego grodzienskigo szescioniedzielnego roku panskiego 1784. Dnia 4 miesiaca pazdziernika odprawuiacego się, wyd. M. Tukalski-Nielubowicz, Warszawa 1785.

Korespondencja polityczna Stanisława Augusta. Augustyn Deboli 1780, oprac. E. Zielińska, A. Danilczyk, Warszawa 2012.

Korespondencja polityczna Stanisława Augusta. Augustyn Deboli 1781, oprac. E. Zielińska, A. Danilczyk, Warszawa 2015.

Korespondencya Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790, [w:] K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria 2, Petersburg 1898.

Korespondencya krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792, wyd. B. Zaleski, Poznań 1872.

Stanisław August Poniatowski, *Mémoires du roi...*, t. II, Leningrad 1924.

Volumina Legum, t. VIII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860.

Zbior mów, głoów, przymówień, manifestów, remanifestów, etc. mianych na seymie roku 1786..., t. I, Warszawa 1787.

Zbior mow roznych w czasie seymu ostatniego szescio-niedzielnego roku 1778 mianych, Wilno [1779].

Opracowania

Chłapowski K., *Starostowie niegradowi w Koronie 1565–1795 (materiały źródłowe)*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2017.

Czepe M., *Sanguszek Janusz Modest*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 492–494.

Czepe M., *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 387–404.

Danilczyk A., *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, R. CXI, nr 4, s. 47–81.

Danilczyk A., *Targowica czyli zdrada*, Warszawa 2016.

- Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010.
- Daszyńska J., *Droga Pułaskiego do Savannah*, [w:] *Czas Ameryki. American Era. Księga ku czci Profesora dr hab. Krzysztofa Michalka*, red. H. Parafianowicz, Białystok 2011, s. 27–44.
- Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, cz. 5 (1751–1794)*, oprac. J. Ternes, Warszawa 2017.
- Filipczak W., *Polityczna rola Elżbiety z Branickich Sapieżyny w latach 1783–1784*, [w:] *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. I (*Sapiehowie*), red. T. Ciesielski, M. Sawicki, Opole 2018, s. 203–226.
- Filipczak W., *Relacje między liderami stronnictwa regalistycznego na terenie Ukrainy w latach 1783–1784*, [w:] *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Stroynowski, Częstochowa 2017, s. 667–680.
- Filipczak W., *Rozdwojone wołyńskie sejmiki poselskie w 1786 roku*, „Res Historica” 2013, nr 36, s. 163–190.
- Filipczak W., *Rugi poselskie i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 65–85.
- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.
- Filipczak W., *Sejmiki ziemi czerskiej 1780–1786*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 1, s. 139–179.
- Filipczak W., *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 79–104.
- Filipczak W., *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012. <https://doi.org/10.18778/7525-763-2>
- Kądziela Ł., *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*, Warszawa 1993.
- Kobierecki M., *Walewscy herbu Kolumna w XVII–XVIII wieku. Genealogia. Majętności. Działalność polityczna*, Łódź 2008.
- Konopczyński W., *Kazimierz Pułski. Życiorys*, Kraków 1931.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Michalski J., *Dyplomacja polska w latach 1764–1795*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. II (1572–1795), red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 483–705.
- Michalski J., *O zmianę rosyjskiego ambasadora w Warszawie (zabiegi magnackiej opozycji w latach 1775–1776)*, „Kwartalnik Historyczny” 2002, R. CIX, nr 3, s. 147–160.
- Michalski J., *Ogrodzki Jacek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 650–651.
- Michalski J., *Początki opozycyjnej działalności Franciszka Ksawerego Branickiego*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 2, s. 75–132.

- Michalski J., *Polska wobec wojny o sukcesję bawarską*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.
- Nanke C., *Szlachta wołyńska wobec konstytucji trzeciego maja*, Lwów 1907.
- Pachoński J., *Karwicki Krzysztof Dunin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XII, Wrocław 1966–1967, s. 153–154.
- Rolnik D., *Leonarda Marcina Świeykowski (1721–1793), ostatniego wojewody podolskiego, życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice 2016.
- Rolnik D., *Szlachta koronna wobec konfederacji targowickiej (maj 1792 – styczeń 1793)*, Katowice 2000.
- Rostworowski E., *Kurdwanowski Kajetan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XVI, Wrocław 1971, s. 234–236.
- Rostworowski E., *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957.
- Rudnicki K., *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906.
- Smoleński W., *Konfederacja targowicka*, Kraków 1903.
- Stanek W., *Konfederacja sejmowa z 1776 roku – narzędzie dworskiego zamachu stanu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia” 1993, t. XXVIII, s. 125–148.
- Stanek W., *Konfederacje generalne koronne z XVIII wieku*, Toruń 1991.
- Stroynowski A., *Cele i skutki rozdzielenia sejmiku podolskiego w 1786 roku*, „Więki Stare i Nowe” 2015, t. VIII, nr 13, s. 99–114.
- Stroynowski A., *Obrady sejmu grodzieńskiego 1784 roku. Studium z dziejów kultury parlamentarnej*, Częstochowa 2020.
- Stroynowski A., *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Łódź 2005.
- Stroynowski A., *Przeprowadzenie spłaty długów królewskich na sejmie 1784 roku*, [w:] *Sic erat in votis [1]. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017, s. 363–383.
- Stroynowski A., *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem 1786 r.*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1996, z. 58, s. 83–102.
- Szczygielski W., *Miączyński Kajetan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XX, Wrocław 1975, s. 562–564.
- Szczygielski W., *Olizar Franciszek Kajetan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIII, Wrocław 1978, s. 812–813.
- Szczygielski W., *Orański (Wojna-Orański) Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIV, Wrocław 1979, s. 157–158.
- Szczygielski W., *Pułaski Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 366–371.

- Szczygielski W., *Pułaski Franciszek Ksawery*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 371–374.
- Szczygielski W., *Pułaski Józef*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 380–386.
- Szczygielski W., *Pułaski Kazimierz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXIX, Wrocław 1986, s. 386–395.
- Zielińska E., *Wstęp*, [w:] *Entretiens du roi Stanislas-Auguste avec Otto Magnus von Stackelberg (1776)*, oprac. E. Zielińska, Warszawa 2020.
- Zielińska Z., *Rzewuski Adam Wawrzyniec*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 94–98.
- Zielińska Z., *Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w XVIII wieku*, Warszawa 2001.
- Żerek-Kleszcz H., *Michał Walewski (podkomorzy krakowski i wojewoda sieradzki) i jego korespondencja z królem Stanisławem Augustem 1777–1787*, „Rocznik Łódzki” 2001, t. XLVIII, s. 47–65.
-

Notka o autorze

Dr hab. prof. UŁ Witold Filipczak – historyk, pracownik Katedry Historii Nowożytnej Uniwersytetu Łódzkiego.

Zainteresowania naukowe: dzieje polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w czasach panowania Stanisława Augusta, parlamentaryzm polsko-litewski w XVII–XVIII w.

witold.filipczak@uni.lodz.pl